

Emléke elfeledve?

Gondolatok Szabó Károlyról emlékkönyve kapcsán

Vaskos volt és tekintélyt parancsoló, és ha jól emlékszem, a két kötet négybe volt kötve, félbőrbe. Ami igazán meglepett, azok a nyomtatott oldalak közé iktatott fehér lapok voltak, amelyeket az idő az eredetihez hasonlóvá sárgított. A szép köntöst és a pótlapokat bizonyára nem sokkal az utolsó kötet megjelenése után kaphatta, így amikor először fogtam a kezembe már százéves elmúlt. A „belőtt” lapok legtöbbször különböző kezek és tinták sűrű sorokat írtak, sokszor a nyomtatott részeket sem kímélve, de ez így volt szép: egyedivé tette és egyéniséget adott a köteteknek. Ez volt hát első találkozásom a „szabókároly”-jal, harminc évvel ezelőtt az Országos Széchényi Könyvtár Főlöspéldány Központjában. Úgy szólt a fáma – idős kollégák mesélték, akik még együtt dolgoztak Borsa Gedeonnal a Könyvelosztóban (KEO) – hogy a köteteket maga Borsa is gyakran forgatta, amikor még ezt a részleget vezette. Nem tudom mi lett ennek az RMK-példánynak a sorsa, csak remélem, hogy „házon belül” maradt és most is megbecsülik.

Amikor a Szabó Károly-emlékkötetet a kezembe vettem, elsőre hirtelen ez a személyes emlék jutott az eszembe. Másodjára pedig elégedetten nyugtáztam azt, amit a kötet szerkesztője, Szőnyi Éva is megfogalmazott az *előljáró gondolatok*ban, hogy több mint két évtized után, az MKE Bibliográfiai Szekciója végre a nagy triász első tagja előtt is leróta tiszteletét. Először a három bibliográfus közül a legifjabb, Petrik Géza emlékére adtak ki kötetet 1996-ban, majd id. Szinnyei József halálának centenáriuma tartott konferenciát. Az itt elhangzott előadások szövegét 2014-ben a *Szinnyei és követői* címet viselő kötetben publikálták. Végül 2020-ban napvilágot látott a *Szabó Károly-emlékkönyv* is, amely az Országos Széchényi Könyvtárban 2015-ben tartott emlékülés előadásait tartalmazza.

Az utóbbi két kötetet összehasonlítva elmondható, hogy a szerkesztési elv hasonló, az írások többsége természetesen az ünnepeltre koncentrálnak, de az emlékülések szervezői teret biztosítottak az előadók számára, hogy az utódokról is megemlékezzenek. Így a Szinnyei-emlékkötetben olvashatjuk a Fitz József, Dezsényi Béla és Busa Margit munkásságáról szóló előadások szerkesztett változatát; a Szabó Károly-emlékkötetben pedig Hellebrant Árpád, Dézsi Lajos és Lukinich Imre bibliográfusi tevékenységének bemutatása is helyet kapott. Ezt a szándékot a közreadók a Szinnyei-emlékkötet címében jelezték, talán érdemes lett volna ugyanezt megtenni a Szabó Károly-emlékkönyv esetében is.

Szőnyi Évától már megszoktuk, hogy az általa összeállított köteteknek szépen felépített szerkezeti íve van, és ez a Szabó Károly munkásságának szentelt könyv esetében sincs másképp. Értő bevezetőjében a szerzők és a tanulmányok lényegre törő bemutatásával felkelti az olvasó érdeklődését. Az azonban sajnálatos módon nem derül ki belőle, hogy a kötet két írása korábban már megjelent nyomtatásban a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* hasábjain.*

Az emlékkötet első két írásában *Szabó Sándor* és *Bényei Miklós* Szabó Károly életét és az utókor által javarészt elfeledett szerteágazó filológusi és történelmi munkásságát mutatja be. Ezt követően *Gazda István* impozáns tanulmányában Szabó Károly fő művét a magyar tudománytörténet-írás szempontjából taglalja, és részletes időrendi áttekintést ad az RMK-ban fellelhető reáltudományi kiadványokról. *Pogányiné Rózsa Gabriella* és *Pogány György* a fentebb már említett utódokról emlékezik meg egy-egy írásával. Az RMK kiegészítésére alakult, szervezett keretek között működő munkacsoport tevékenységéről olvashatunk érdekfeszítő beszámolót *P. Vásárhelyi Judit* tollából. Végül egy adósság törlesztésére is sor kerül azáltal, hogy *Kéglí Ferenc* jelen kötetben közreadja Szabó Károly nyomtatásban megjelent munkásságának bibliográfiáját.

Bennem az emlékkönyv három tanulmánya keltett gondolatokat, ezért szubjektív módon ezekre reflektálnék a következőkben.

Szabó Sándor tanulmányában rávilágít arra, hogy az utókor Szabó Károly nevét legfeljebb fő műve, a *Régi magyar könyvtár* (RMK) alapján ismeri. Pedig Szabó Károly a maga korának elismert tudósa volt, aki klasszika-filológusként fordította az ókori görög szerzők műveit, igazi folkloristaként népdalokat, népregéket gyűjtött, és emellett történészként a forráskutatások úttörőjeként tekinthetünk rá. Tanári pályafutása 1855-ben kezdődött, amikor meghívták a nagykőrösi református főgimnáziumba a görög nyelv és irodalom tanáranak. Nagykőrösi éve alatt a Magyar Tudományos Akadémia – hat tanártársával együtt – levelező tagjai sorába

---

* Lásd Pogányiné Rózsa Gabriella: „Szabó Károly nagy vállalatának méltó örököse” *Hellebrant Árpád (1855–1925)*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 24. évf. 2015. 11. sz. 38–48. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00272/pdf/EPA01367_3K_2015_11_038-048.pdf (2021.05.20.), Bényei Miklós: *Szabó Károly történelmi munkássága*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 25. évf. 2016. 3. sz. 33–40. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00276/pdf/EPA01367_3K_2016_03_033-040.pdf (2021.05.20.)

választotta. Nem véletlen tehát, hogy a református főgimnáziumot nevezték „kis Akadémiának” vagy „negyedes Akadémiának” is. Ennek állít emléket a nagykőrösi Arany János Múzeum előtt Varga Imre alkotása, bár a szoborcsoport inkább téli zimankó idején egy buszmegállóban fázósan ácsorgó emberekre emlékeztet, mintsem a *nagy tanári kar* tagjaira. Ebben a városban indult Szabó Károly könyvtárosi, bibliográfusi elköteleződése is, hogy aztán a maga teljességében Kolozsváron bontakozzon ki. 1859 decemberében az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) alakuló ülésén gróf Mikó Imre javaslatára Szabó Károlyt választották az egyesületi könyvtár első őrévé. Az EME könyvtárának későbbi jelentőségét jól érzékelteti az a tény, hogy 1872-ben ennek a gyűjteménynek a léte döntő módon befolyásolta azt, hogy az ország második egyeteme Kolozsváron nyissa meg kapuit. A könyvtár magas szintű fejlesztésében Szabó Károlynak jelentős és elvülhetetlen érdeme volt. A szakszerűen gondozott és gyarapított gyűjtemény tehát biztosította a kolozsvári egyetemi könyvtár alapját, és további fejlődésének lehetőségét. Ennek is köszönhető, hogy a századfordulót követően ez az intézmény Magyarország legkorszerűbb épülettel rendelkező második nemzeti könyvtárává válhatott. Szabó Károly nevét természetesen ott találjuk az újonnan alakult egyetem tanári karában is, a magyar történelem és segédtudományai októjaként. Ugyanakkor bibliográfusi tevékenységét élete utolsó napjáig folytatta. Az EME könyvtárának katalogizálásával vetette meg az RMK alapjait, és utazó könyvtárosként az általa készített katalóguscédulákat egy bőröndben vitte magával országjáró körútjaira, hogy azokat bármikor összevethesse más könyvtárak anyagával. 1879-ben jelent meg a *Régi magyar könyvtár* első kötete, amely 1531-től 1711-ig tartalmazta a magyar nyelvű nyomtatványok tételeit. A második kötetet 1885-ben adta ki az Akadémia, és a Magyarországon nem magyar nyelven megjelent kiadványokat vette számba 1473-tól 1711-ig. Ez a kötet a mai napig meghatározó alapja a trianoni utódállamok nemzeti bibliográfiáinak. A harmadik kötet, a magyar szerzőktől külföldön 1480 és 1711 között megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok összegzése, már csak halála után jelent meg két részben. A félbemaradt munkát művének méltó folytatója, Hellebrant Árpád fejezte be és rendezte sajtó alá. Szabó Károly hatvanhatodik életévében hunyt el 1890. augusztus 31-én. „Végakarátának megfelelően honvédegyenruhájában a lánya mellé temették el a Házsongárdi temetőben.” (37. p.) Kolozsvár köztisztviselői álló polgára volt, most mégis hiába keresnénk a sírját, hogy a kő előtt megállva a kegyelet egy szál virágát helyezzük rá. Nyughelye ugyanarra a sorsra jutott, mint könyvtáros utódjái, Gyalui Farkasé. Ebben a nemzeti panteonban száz év óta csendes pusztítás zajlik, amely lassan, de végérvényesen felszámolja Kolozsvár magyar közéleti múltját.**

**Lásd Gaal György: *Tört kövön és porladó kereszten. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben.* Kolozsvár, Stúdium Kiadó, 2009. 150., 157. p.

Bényei Miklós Szabó Károly mára már szinte a feledés homályába merült történeti pályafutását tárja elénk. Ahogy a szerző tanulmányának bevezetőjében rámutat: a hatvanas években történelem szakos hallgatóként nem tanultak Szabó Károly munkásságáról, és a későbbi, a 19–20. századi történetírást taglaló szakmunkák is csak érintőlegesen szóltak róla. Mint említettük, Szabó Károly 1858-tól az Akadémia levelező, majd 1871-től rendes tagja, a Magyar Történelmi Társulat jegyzője és az egyesület lapjának, a Századok című folyóiratnak állandó szerzője, 1872-től haláláig a Kolozsvári Egyetem történelem tanszékének oktatója, ráadásul a történeti források kutatásának, feltárásának és az ezekből merített adatok kritikus felhasználásának híve volt. Szakmai mellőzöttségének okát nem kell sokáig keresnünk, ebben a tanulmányban is megtaláljuk rá a választ. Bényei Miklós bemutatja azt, hogyan szakított Szabó Károly már nagyon korán a „déliá-bos” történetírással és hogyan jutott el a „nemzeti elfogultságtól” a forráskritikai szemléletig. Ugyanakkor „némely kérdésben azonban mégsem tudott tárgyilagos lenni.” Ez pedig a magyarság eredetét kutató – sajnos a mai napig Meótság mocsarait megidéző – terület. Ennek illusztrálására a tanulmány szerzője két helyen is R. Várkonyi Ágnes idézi szabadon: „[Szabó Károlyt a] hun–magyar rokonság később is foglalkoztatta, és e *téveszmét* valójában haláláig nem adta fel.” (42. p., *Kiemelés – E. I.*); „[Szabó Károly] bizonyos elgondolásait – főleg a hun–magyar rokonság kérdésében – a történettudomány nem igazolta, vagy mindmáig – mindenekelőtt a székelyek eredetéről szólva – erősen vitatja. Voltaképpen ezt az értékelést fogadja el, veszi át a *Magyarország a XX. században* című sorozat tudománytörténeti kötetének historiográfiai fejezetében Erős Vilmos is.” (48. p.) Ezzel a minősítéssel Bényei Miklós, akarva-akaratlanul sommás választ ad arra a kérdésre, miért nincs helye ma Szabó Károlynak a mainstream magyar történészek kánonjában. Ugyanakkor a szerző tanulmánya végén elismeri, hogy „Szabó Károly történetírói tevékenységének egy része [...] kiállta az idő próbáját.” (48. p.) Ennek egyik bizonyítéka az általa szerkesztett *Székely oklevéltár* első három kötete.

A másik nagy mű „a három RMK-kötet örökké példa a számunkra. Minél többet foglalkozunk ugyanis a régi nyomtatványok bibliografizálásával, annál nagyobb és megfejthetlenebb titok számunkra, hogyan is tudta Szabó Károly egy személyben összegyűjteni, rendszerezni és olyan magas színvonalon közkinccsé tenni a hazai res litteraria nyomtatott anyagát. Ma ez már lehetetlen vállalkozás volna!” – vallja P. Vásárhelyi Judit, a *Régi magyarországi nyomtatványok* (RMNy) munkacsoport tevékenységéről írt összegzésének bevezetőjében. (175. p.) Ha nem is egy személyben, de a munkacsoport maroknyi csapatát tekintve, most is heroikus küzdelem folyik. A kollégák, a neves elődök nyomdokain járva, mély szakmai elkötelezettséggel és alázattal, ugyanakkor magas szintű tudással folytatják a kutatásokat, illetve szerkesztik az RMNy újabb köteteit. A magyar retrospektív nemzeti bibliográfiának ez idáig négy vaskos kötete jelent meg, amelyben a magyarországi könyvnyomtatás kezdeteitől egészen 1670-ig 3696 tétel leírása

szerepel. Szabó Károly óta ismert, hogy a kitartó kutatások már a frissen ki-
nyomtatott kötet megjelenése pillanatától hozzák az újabb adalékokat. Ezeket a
tételket, ahogy már az RMK köteteinek kiadása idején is, úgy most is elsősorban
a *Magyar Könyvszemle* publikálja. A beszámoló kétségkívül legizgalmasabb része
a prognózis: hány kötet van még hátra? A régi nyomtatványok időhatárát Borsa
Gedeonék Szabó Károlytól eltérően 1700-nál húzták meg. Az előzetes becslések
alapján még két kötet megjelenése várható, és a végső tételszám meghaladja majd
a hatezret! Összegzését P. Vásárhelyi Judit a 16–17. századi hagyományok szel-
lemében, a kálvinista liturgiából kölcsönzött szófordulattal élve zárja: „Ily mó-
don végezzük munkánkat mint »méltatlan bár, de elhívott szolgálók« és szolgálók
a Szabó Károly által meghatározott úton.” (187. p.) Ehhez mi sem kívánhatunk
mást, mint jó egészséget, sok erőt és kitartást, hogy évek múltával Szabó Károly
öröksége, a tőle megörökölt bibliográfia a ma tudásával kiegészülve méltó módon
teljessé váljon.

Szabó Károly-émlékkönyv / szerk. Szőnyi Éva. - Budapest : OSZK :
Gondolat : MKE, 2020. - 295 p. : ill. ; 20 cm. - (Nemzeti téka)

